

VAN HALVERWEGE OEGSOFF

Zijde gij 'nen mulder?

In dit zomernummer van ons maandblad staat een nogal bont verhaal over een feestdag in Vlaanderen. Halverwege vorige maand werd daar een nieuwe kap op een nieuwe molen gezet. Bij die gelegenheid was alles wat in Kempenland van molens houdt naar Wildert gekomen en had een dag lang de tijd om "onder ons" te zijn.

Leuk, zo'n dag. Maar toch ook een beetje tekenend voor de aard van de oudere molenaar. Pratend met deze en gene komt steevast de vraag "Zijde gij 'nen mulder?" Zeg je daarop naar waarheid "nee", dan verandert er iets aan de man met wie je praat. Het lijkt wel of-ie teleurgesteld is. Want wat valt er nou voor zinnigs af te praten met een leek...?

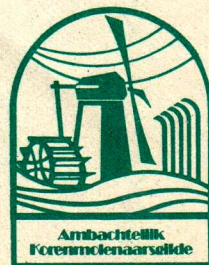
Nou kun je daar natuurlijk heel wel je schouders bij ophalen. Je kunt óók bij je zelf peinzen, hoe jammer het toch is dat te veel molenaars een dergelijke neiging bezitten. Want willen ze met hun molen hun

dagelijks brood kunnen verdienen, dan zullen het toch de leken zijn met wie zij zich te verstaan hebben. Met opzet hier het woordje "verstaan": ze zullen moeten kunnen spreken met en luisteren naar mensen, die het vak van de mulder vreemd is.

Je kunt je wel erg apart opstellen en gezellig met vakbroeders herinneringen ophalen uit de goeie ouwe tijd, maar daar draaien de wieken niet van. Je hebt een molen in deze tijd, die stampend vol leken zit en je zult het met deze tijd en dit publiek moeten doen.

Je zult ook de middelen van deze tijd moeten hanteren: wat reclame maken voor je stiel, een beetje afdalen naar de klanten. Mensen, die opbellen met de vraag "hebt u straks 25 kilo meel voor me, molenaar", niet laten afschepen door je dove oude vader die niets anders dan "wablief" kan roepen.

Want zeg nou eerlijk: wat heeft het anders voor zin om molenaar te zijn?

'KORENMOLENS'

Degelijk boek maar geen leidraad

Kort na het verschijnen van de publikatie "Zingende Stenen" uitgegeven door het Gilde van Vrijwillige Molenaars is het boek "Korenmolens" van ing. P.W.E.A. van Bussel uitgekomen. Het is daarom interessant deze twee werken eens naast elkaar te leggen om een vergelijking te kunnen maken en tegelijk een indruk te kunnen geven van wat het boek "Korenmolens" zoal omvat. Over "Zingende Stenen" hebben we die impressie al afgedrukt in Van Haver Tot Gort nummer 28, december 1980, blz. 6.

De eerste kennismaking met het boek "Korenmolens" is er een van: zeer degelijk, erg goed verzorgd, mooi uitgevoerd, gebonden in een kunstleren band, op zijn 460 pagina's zeer veel foto's en tekeningen bevattend, kortom een boek om U tegen te zeggen.

Logisch gevolg van deze verzorging en van de uitvoering is de hoge prijs van 75 gulden. Hoewel... andere wetenschappelijke boeken van eenzelfde uitvoering zijn soms nog veel duurder en voor het gevraagde bedrag heeft men in elk geval een degelijk stuk vakdokumentatie in huis.

In de inleiding lezen we: "Er is een nieuwe generatie molenthousiasten ontstaan. Voor het behoud laten zij de molens regelmatig draaien; de volgende stap kan het malen zijn. De belangstelling voor en de vraag naar volkorenmeel zijn er weer en daarbij kunnen de bestaande wind- en watermolens een belangrijke taak vervullen. Dit boek is dan ook mede bedoeld om als leidraad te dienen voor diegenen, die zich met de werking en het gebruik van deze molens vertrouwd willen maken."

Met het eerste deel van de geciteerde zinnen zijn wij het helemaal eens. Bij de laatste zin moeten we echter een vraagteken plaatsen. Is dit boek echt geschikt om als leidraad te dienen voor mensen, die zich met de werking en het gebruik van korenmolens vertrouwd willen maken? Als we dan "Zingende Stenen" bekijken, moeten we toch konkluderen dat door de minder omvattende opzet in dit boek de du-

delijkheid per behandeld onderwerp groter is. Het leidraad-karakter is hier veel meer te vinden en de tekeningen zijn duidelijker.

Overigens sprekende over "leidraad" moet er natuurlijk wel gewaarschuwd worden, dat je het molenaarsvak niet uit een boekje leert. Om een voorbeeld te geven van dit al of niet leidraad zijn: in beide boeken hebben we gezocht naar hetgeen erin wordt gezegd over het "vaste werk", naar aanleiding van de discussies die daarover nu onder andere in het vakblad De Molenaar aan de gang zijn.

In "Korenmolens" kunnen we helaas geen goede omschrijving vinden van wat dit "vaste werk" precies inhoudt en hoe het afgesteld moet worden. De viertaks rijen wordt zelfs met gips vastgegoten en toch van ijzeren spieën tussen steen en rijen voorzien om in de hoogte te kunnen worden versteld. Volgens ons is dat tegenstrijdig, want het vastgieten kan wel bij "omgebouwd vast werk" ofwel "de kogelrijen" waar dan geen ijzeren verstellingspieën bij nodig zijn. Maar bij vast werk is dit andersom en zal de rijen met houten wiggen vast moeten zitten om d.m.v. ijzeren spieën nog iets op hoogte te kunnen worden nagesteld.

In "Zingende Stenen" vinden we een veel duidelijker omschrijving van het "wat" en het "hoe". Vooral van het "hoe", hetgeen bij het vast werk van groot belang is. "Korenmolens" gaat op deze materie niet erg diep in, hetgeen al een klein beetje in de inleiding wordt toegelicht met de mededeling dat het boek niet pretendeert volledig te zijn. Dat is, dunkt ons, een redelijke opmerking, want wie is het wél?

Zo kunnen we heel goed begrijpen dat er bij het samenstellen hier en daar een foutje binnenslipt. Bij een tekening van een opgetuigde molenwiek bijvoorbeeld zijn de nummers en de daarbij horende benamingen verwisseld, hetgeen een vreemd effect geeft. Zoiets kan gebeuren, maar mag in een degelijk boek als dit eigenlijk niet voorkomen.

Het boek doorbladerend en lezend komen we tot de konklusie dat als leidraad "Zingende Stenen" beter voldoet. Hiermee zeggen we echter niets negatiefs over "Korenmolens", dat zeker zijn vele eigen waardevolle kanten

heeft. We denken aan de watermolens, zo lang het ondergeschoven kind van de korenmolens, die in "Korenmolens" eindelijk eens aan hun trekken komen. Wie had ook anders kunnen verwachten van de heer Van Bussel, zelf malend op de watermolen 't Coll in Eindhoven en bij diverse restauraties aan watermolens betrokken als het ging om het herstellen of vernieuwen van het waterrad?

Ook vinden we in "Korenmolens" de latere ontwikkeling van de maalderij behandeld (hetgeen de ondertitel van het werk al aangeeft). Zowel de bloemfabrikage als de veevoedermaalderij zien we in aparte hoofdstukken behandeld op een manier, dat de ingewikkelde stof toch begrijpelijk overkomt. Dergelijke informatie is voor een ambachtelijke molenaar zeker lezenswaard, al was het alleen maar om de klanten het verschil te kunnen uitleggen tussen het malen met de eigen molen en de tegenwoordige maaltechniek.

Het laatste hoofdstuk behandelt de buil en de eenvoudige transportwerktuigen. Dit onderwerp is zeker van belang voor de tegenwoordige molenaar, omdat in de ambachtelijke molen deze zaken vaak niet weg te denken zijn.

Samenvattend kunnen we zeggen, dat "Korenmolens" een met toewijding geschreven, in de praktijk bruikbaar werk is, dat veel informatie geeft over de molens en het malen ermee. Het is een goed naslagwerk binnen de molenliteratuur, maar vormt toch in mindere mate een leidraad voor de (meestal) jongere molenaars. Ondanks dit kleine kritische nootje mogen we ons meelpetje afnemen voor de heer Van Bussel, want zo'n boek samen te stellen is waarachtig geen sine cure. Molenliefhebbers en molenaars zullen zich ook allerminst bekocht voelen bij de aanschaf van dit boek en mocht u twijfelen: we kunnen het u gerust aanbevelen.

R. Batenburg

"Korenmolens - Van Ambacht tot Industrie" (ISBN 90.6404.008.7) door ing. P.W.E.A. van Bussel uitgegeven door Bura Boeken

Postbus 4612
5601 EP Eindhoven
Postgiro 4073924

MOLENAARSTERMEN IN ONS TAALGEBIED

Dit is het derde in de serie artikelen gewijd aan de molenaarsvaktaal. Het eerste verscheen in ons februari-nummer (30) en betrof een inleiding over het waarom van deze artikelenreeks:

o De geringe aandacht die in de molenliteratuur wordt besteed aan - het soms geheel negeren van - de historisch gegroeide per streek verschillende vaktaal van de molenaars.

o Het benadrukken dat die verschillen er zijn en zo de jongere molensliefhebbers met name, er meer van bewust laten worden dat de termen die men kent, niet persé ook elders in het land gangbaar hoeven te zijn.

o Het nader verklaren van termen die in de ene streek dit, en in een andere streek een heel andere betekenis hebben.

o En tenslotte, het proberen om over bepaalde termen en uitdrukkingen aanvullende informatie te verkrijgen van de oudere molenaars.

Waarom we in telegramstijl de bedoeling van deze artikelen nog weer even hebben herhaald is vanwege onze, sinds het verschijnen van het vorige nummer, sterk uitgebreide lezerskring. Onder wie zich met name vele oudere molenaars bevinden. En voor we een beroep op hun 'woordenschat' gaan doen moeten we ze wel eerst even zien bij te praten. Vandaar.

Voor de nieuwe lezers herhalen we ook nog maar even de 'spelregels'!

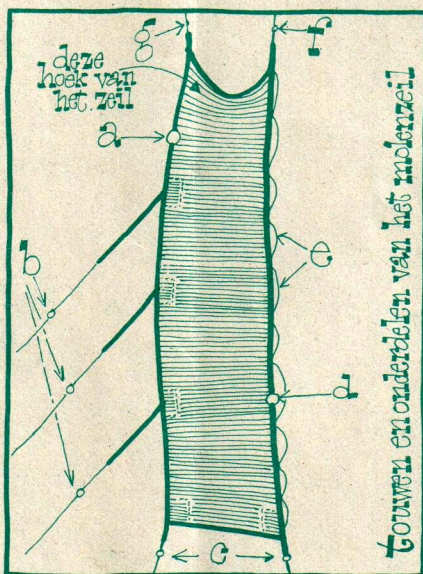
In de eerste plaats maken we, bij het omschrijven van molen-onderdelen, handelingen e.d. waarover we informatie vragen, zo min mogelijk gebruik van specifieke molenaarstermen en uitdrukkingen. Dat doet wellicht wat primitief aan, maar we willen voorkomen dat de door ons eventueel gebruikte termen U op een dwaalspoor zouden brengen.

Dus vragen we niet hoe men bij U in de streek 'de vang' noemt, maar hoe de installatie wordt aangeduid waarmee de molenaar de molen afremt en tot stilstand kan brengen.

Dat vragen we overigens niet, want over de vang (praam, prang) is wel voldoende bekend.

Verder moet U, als U iets over de molenaarsvaktaal mee te delen hebt, putten uit Uw eigen dagelijkse spraakgebruik als molenaar of oud-molenaar. Termen die U in 'de literatuur' hebt gelezen, zijn uiteraard niet bruikbaar bij dit onderzoek. Mocht U, zonder zelf over een langdurige ervaring als molenaar te beschikken, via overlevering toch interessante molenaarstermen hebben leren kennen, dan zijn Uw reacties uiteraard welkom, maar dan alleen wanneer U de betreffende terminologie uit de eerste hand hebt vernomen.

Wilt U tenslotte (uiteraard) steeds vermelden uit welke plaats of streek de betreffende term(en) afkomstig is (zijn) en wanneer U of de molenaar van wie U ze hebt vernomen, in het vak actief was.

En dan nu de zaken waar we ditmaal onze aandacht op zullen richten.

Allereerst DE MOLENZEILEN.

We zouden graag wat meer vernemen over de benamingen die in verschillende streken worden / werden gebruikt voor de diverse touwen en onderdelen van de zeilen.

Voor het gemak hebben we maar even een schematische schets van een molenzeil gemaakt en de diverse onderdelen daarop met letters (A tot en met H) aangegeven.

Dus: A) heet bij ons het en B) wordt de genoemd!

We betrekken ook de bevestiging van

de zeilen maar meteen in ons onderzoekje. Daar zijn geen schetsen van gemaakt maar de omschrijvingen zijn duidelijk genoeg naar wij hopen.

We 'nummeren' door met de letters.

I: de twee houten armen aan de roe, waar het opgerolde zeil achter geslagen wordt;

J: In sommige streken zit aan één hoek van het zeil een kettinkje dat - voor de zeilen op de buitenroe, aan een oogbout aan de binnenroe is bevestigd en - voor de zeilen op de binnenroe, aan een houten balkje op de buitenroe is vastgemaakt. Dat balkje, daar gaat het om. Hoe wordt dát genoemd?

In de tweede plaats, we hebben daarvoor al één reactie ontvangen en die bevestigt wel ongeveer hetgeen wij daar al van wisten, maar toch zijn we benieuwd of er nog meer molenaars zijn die weten wat er bedoeld wordt met de term 'tuin'. Het gaat om een onderdeel aan de buitenzijde van de molen en voor zover wij weten is er maar één streek waar hij voorkomt.

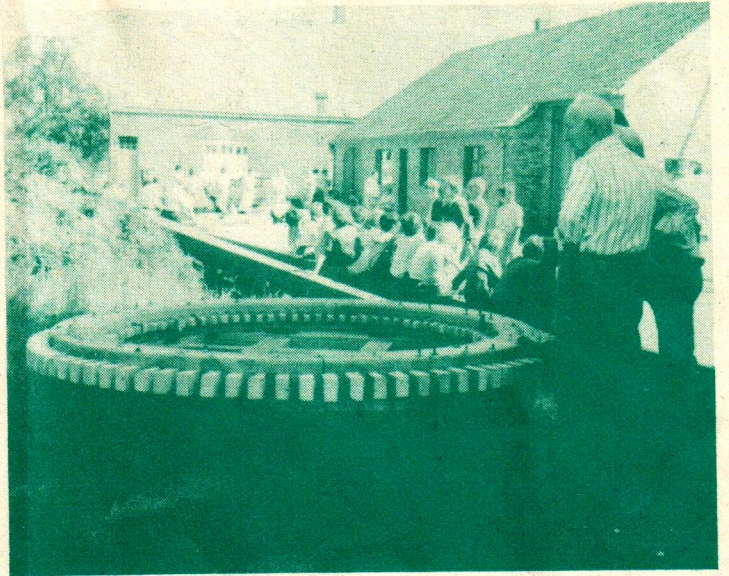
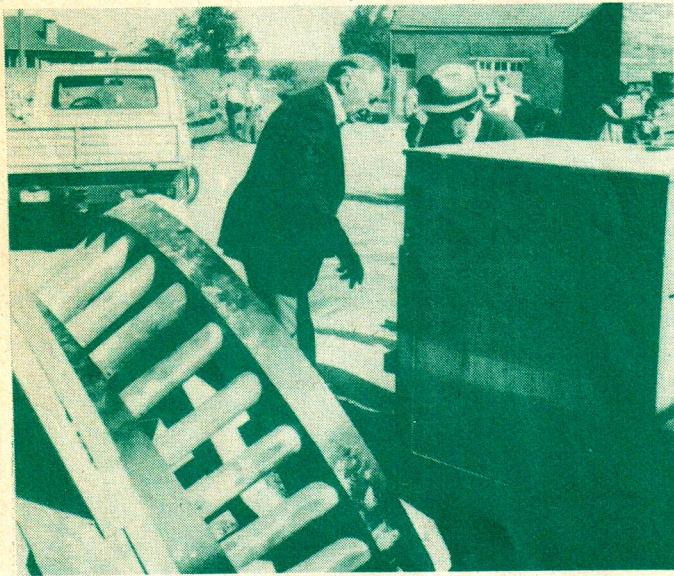
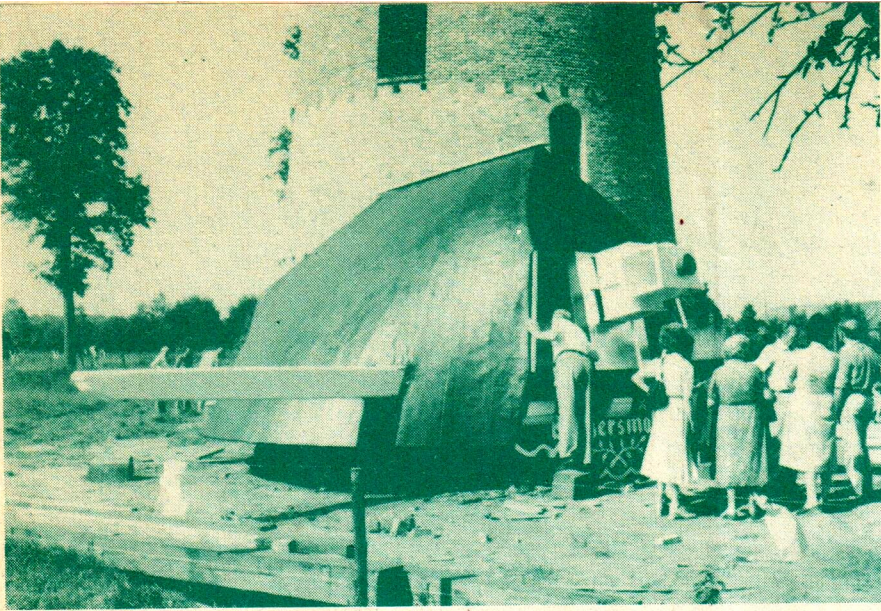
Ten derde willen we ook over de uitdrukking 'de speelman', waarover we ook al weer wat hebben vernomen, graag nog wat aanvullende informatie zien te verkrijgen.

Het gaat nu niet om een onderdeel - dat bestaat onder die naam weliswaar ook, namelijk bij de stenen met een onderaandrijving is er een asje met nokken dat op de rijs staat en in de plaats van het staak- of klauwijzer voor het schudden van het schoe of schoentje zorgt - maar om een bepaald verschijnsel, een geluid of iets van dien aard dat soms te horen moet zijn op een malende korenmolen.

Welke molenaars zijn er die ons over dit fenomeen... 'de speelman' iets meer kunnen vertellen?

Schrijft U aan postbus 3086, 3101 EB Schiedam en houd de spelregels in Uw achterhoofd, dan zullen wij U daarvoor zeer erkentelijk zijn, zeker Uw

Victor Mulder

DE DAG DAT DE KRAAN UIT 'OLLAND MOEST KOMEN....

De vijftiende juni 1981 zal nog vaak aan menige Vlaamse bittertafel ter sprake komen. Staat er vanaf kwart voor zeven in de ochtend aan de grens bij Wuustwezel, op nog geen twintig kilometer gaans van de plek waar het werk 'm wacht, een 65-tons kraan. Mag van de douane niet passeren, omdat de kraandrijver niet over de juiste papieren beschikt. Is weliswaar al wel twintig keer de Belgen voor een of ander karwei te hulp geschoten, maar juist nu, nu tientallen molentiefhebbers vanaf de vroege morgen op hem lopen te wachten, mag de hef-reus er niet door. Papier is papier en in de EEG of Benelux-gedachte gelooft toch geen hond meer.

De hele dag worden de onderhandelingen gevoerd.

's Middags moet de burgemeester van Essen nog naar de Rijkswacht in Brassaet rijden om persoonlijk de autoriteiten te overtuigen van het belang van de onderneming. Ze zullen gedacht hebben: Waarom geen Belgische kraan gehuurd als het gaat om het plaatsen van een kap op een Belgische molen? Maar molenmaker Adriaens uit Weert, blijkt weinig fiducia te hebben in de hulp van de Belgen op dat punt. Met Van der Vorst uit Helmond is al wel dertig keer een klus van dit formaat geklaard. En deze keer, nu het gaat om zoiets zeldzaams als de bouw van een fonkelnieuw stellingmolen in het Vlaamse Wildert, wil de bouwmeester van geen andere hulp weten.

De stralende zon heeft plaats gemaakt voor lauwe druppels regen uit bolle grijze wolken, als eindelijk om een uur of vier de kraan toch ter plekke komt. Dan gaat het allemaal vlot en precies: een koppel stenen, een bloembuil, een koningsspil, een spoorwiel, een paar bonkelaars en wat ik verder gemist mag hebben worden losjes getild en in de hoge molenromp gedeponneerd als ging het om een omgekeerde goocheltruc met konijntjes en een hoge hoed.

Voor het tillen van de vijftienton zware kap met alle toebehoren houdt iedereen de adem in. De zwarte tor met vrolijk rood geverfde voor- en achterkeuvelens, die de hele morgen teer heeft liggen zweten in de blakerende zon, wordt geheven met een gemak alsof het echt om een torretje gaat. Alleen het sluitend neerzetten op de

romp neemt een kwartier van kleine tiltjes en minuskule verschuivingen.

Als eindelijk het laatste gebaartje van de timmerman uit het luikje naast de nog lege askop door de kraanman is begrepen en is omgezet in een allerlaatste keer vieren, ligt de kap op zijn plaats en kan de vrouw van bakker-molenaar Frans Demedts de burgemeester zoenen en beginnen met het uitdelen van champagne en sinaasappelsap. Kinderen en onduidelijke familieleden lopen rond met dienbladen vol doopsuikers, de Vlaamse variant op beschuiten met muisjes en door "d'n mulder van Retie" oneerbiedig "kleinkinnes kak" genoemd. Iedereen feliciteert iedereen en vindt het niks erg, dat-ie al een dag op de been is om dit heuglijk feit mee te kunnen maken.

Heuglijk feit jazeker. Zoals al gemeld in VAN HAVER TOT GORT van januari, toen we een heel verhaal schreven over de onwaarschijnlijke plannen van de Wildertse bakker om een nieuwe molen te laten zetten, is er van molen-nieuwbouw in het land van de Belgen sedert 1936 niets gekomen.

De vijf of zes mulders, die zich om een uur of tien 's morgens zitten te zonnen, op een rijtje gezeten op de buitenroe, zijn het daar allemaal over eens: de molen van Frans Demedts is iets bijzonders. Allereerst omdat-ie nieuw is en zo prachtig en sterk. Maar niet minder, omdat de bouw van deze molen misschien de aanzet gaat geven tot de opkomst van de mulder in het Kempenland als leverancier van bakkersmeel. Want dat komt daar, zeg maar gerust, helemaal niet voor.

Ach, breek ze de mond niet open. De mulder van Ravels, die toevallig naast me zit, wil wel vertellen hoe beroerd het er in België voorstaat op dat gebied. Niet slechts zijn de meeste molens er van het standertype - en dus feitelijk te klein voor het bakkersgemaal gelijk hij dat met eigen ogen bijvoorbeeld molenaar Kees in Budel ziet uitoefenen - maar ook zijn ze veelal in beroerde staat. In 'Olland wordt er vanwege de staat nog wel eens met geld geschoven (als ik pruttel dat CRM toch nog maar weinig toeschietelijk is, wuift hij dat weg met: "miljoenen! En hier ginnen frank!") maar België vindt zijn molens de moeite van het bewaren niet waard.

En wordt er gerestaureerd, dan hebben ze er te maken met Belgische molenmakers. Een petdragende heer in het gezelschap slaat op de 26 meter lange roe waarop hij heeft plaatsgenomen. "Krommer dan zo worden ze 'Olland niet gemaakt!" Dat illustreert de toelichting van een ander,

dat de Belgische molenmaker wieken maakt zo krom als een hoepel. En wilden die molenmakers hun licht nou maar eens opsteken in het noorden, maar daar zijn ze te eigenwijs voor. Waar dan weer bij komt, dat het geld van hogherhand alleen afkomt als er een landsman-molenmaker in de arm genomen wordt, zodat de mulder geen andere weg openstaat.

Interesse bij het publiek voor het produkt van de molen, daarover zijn de mannen het óók eens, bestaat in Vlaanderen niet. Zeker niet zoals die in Nederland nu gaandeweg toeneemt. Gebeurtenissen als vandaag kunnen echter een kentering ten goede betekenen. Hoewel ik niet te optimistisch moet zijn: zelf zijn ze het ook niet. De meesten van hun collega's, die vandaag hier in hun beste overhemd rondlopen, hebben geen eigen molen meer. De molen van Retie gaat straks gerestaureerd worden, dat wel, maar van echt malen zal wel niks komen. De mulder is gepensioneerd. Die van Ravels maalt alleen veevoer. De werken de korenmolenaars op het terrein zijn op een verminkt handje te tellen en die komen dan nog van over de grens.

Toch is het allemaal molenaarstaal dat je de oren binnendrijft. Een stokoude molenaar van weleer geeft college in voorbijliggingen van stenen, één voet gesteund op de ligger van het koppel dat straks - als de kraan komt - naar boven moet.

'n Ander merkt op hoe scheef de houten as met gietijzeren insteekkop (merk Asselbergs/Bergen op Zoom; een laatste daad van een failliet bedrijf?) wel ligt. Een van de mannen van Adriaens bezweert, dat de helling precies is zoals overal. In het knusse houten hutje van de kap gezeten vertelt hij overigens al twintig jaar dit vak te beoefenen; noemt zich knecht maar is natuurlijk een meester in zijn eigen prachtige vak. Heeft met nog drie anderen tien dagen lang alle onderdelen ter plekke tot molenkap geassembleerd; het velletje erover gespannen, geteerd, getjet en geverfd. Wel al vele kappen hersteld, gemaakt ook wel, maar nooit of te nimmer nog zulk mooi nieuw werk van meetafaan kunnen maken.

's Avonds na het steken van de binnenroe hou ik het voor gezien. Eind oktober moet de molen klaar zijn: zijn stelling hebben en alles en alles wat er aan een maalvaardige molen te pas komt. Dan is de Wildertse molen een volwaardige "Bakkersmolen". Ik houd u wel op de hoogte.

Jan Houdijk

Wie bij het vuur zit warmt zich ongezeggelijk het best. Toch is het niet eerlijk om van collega Hans Dobbe te zeggen, dat hij het aan zijn nabuurschap tot het Wageningse Landbouwhogeschool Instituut te danken heeft, dat hij een tentoonstelling kon inrichten over granen, nu en in het verleden. Zelf is hij op het idee gekomen en zelf heeft hij de moeite genomen om zo'n kleine expositie op poten te zetten en uit te voeren.

Te beginnen met nationale molendag kon molenaar Dobbe zijn publiek een viertal borden presenteren, waarop hij in natura verslag doet van de historie van granen en vooral van de tarwe. Een kennis op het genoemde Wageningse instituut hielp hem aan een keur van graansoorten en zeer oude tarwes in de vorm van aren. In plastic zakjes heeft Hans Dobbe telkens twee aren en een hoeveelheid korrels geseald en die zakjes aan de borden gehecht.

Het eerste bord laat de ontwikkeling zien van de tarwe vanaf de wilde eenkoorn tot aan onze broodtarwe. De tussenstations zijn de soorten waarmee spontane of door de mens geleide kruisingen plaatsvonden.

Bord twee "beschrijft" een graanvondst in Wageningen gedaan in 1980, die granen van 2100 jaar geleden laat zien: graan uit de ijertijd. Scherven van een gevonden graanvoorraadpot zijn opgehangen. De vondst van vorig jaar in de Wageningse Eng, het hoge gebied op de rand van de Veluwe met de Gelderse Vallei, getuigt van de zeer oude bewoning van deze plek. Gevonden werden de scherven van een meterhoge pot met daartussen

165 verkoelde graankorrels. Daaronder waren de soorten eenkoorn, emmer, gerst en haver.

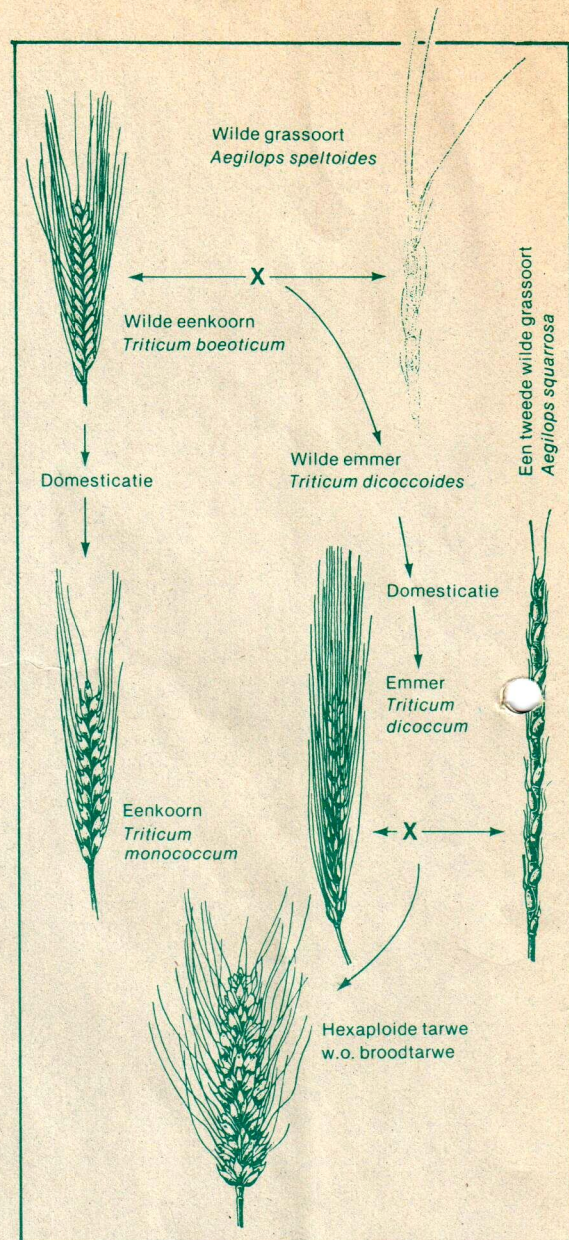
Het derde bord laat de soorten rogge, gerst, haver, mais, boekweit, gierst en rijst zien. Telkens twee aren en daarbij een handje korrels.

Tenslotte toont het vierde bord de producten van de verschillende graansoorten, te leveren door de inspanningen van de mulder. Dus van de hele tarwekorrel de gebroken korrel, de geplette korrel, het volkorenmeel, de bloem, de zemelen, de griezen. En, waar zich dat voordoet, de gepelde, gemalen en gebuilde produkten.

"Toen het geheel tot stand gekomen was", zegt Hans Dobbe, "durfde ik het aan om het een tentoonstelling van granen te noemen". Hij nodigde de mensen via de krant uit om te komen kijken. Sedert molendag hebben ze dat gedaan en de reacties zijn over het algemeen waardeerend.

Hans Dobbe kan iedereen aanraden een plekje in de molen in te ruimen voor een blijvende expositie: een kijkhoek waar plaats is voor plaatwerk, teksten en voorwerpen, die direkt of indirect met het werk in de korenmolen van doen hebben.

Naar aanleiding van zijn expositie hebben we molenaar Dobbe gevraagd voor dit maandblad in een paar artikelen de ontwikkeling van het gewas tarwe en de invloed die op die ontwikkeling is uitgeoefend door de mens te beschrijven.

Onze broodtarwe, nazaat van wilde rassen uit de prehistorie

Als we van de graansoorten de voor een molenaar belangrijkste, de tarwe, willen bespreken, moeten we wel bedenken, dat de tarwe, die we nu als broodtarwe kennen, in de prehistorie nog niet bekend was in zijn huidige vorm. De tarwe was nog een voorloper van de huidige en groeide in het wild en de boer bestond ook nog niet.

De vroege mens leefde van de jacht en verzamelde eetbare planten, vruchten en zaden.

De wilde tarwe, die in vele vormen aanwezig was, was hier een voorbeeld van. De mens trok rond in groepen en zocht steeds naar die plaatsen, die het rijkst aan wild waren of de meeste eetbare plantensoorten opleverden.

Soms keerde men terug naar deze voedselrijke plaatsen en trof men op afvalhopen, achtergelaten van eerdere bewoning, planten met zaden, vruchten of andere eetbare plantendelen aan. Deze planten waren gekiemd uit zaden, die in de weggegooiden resten zaten of die door het spijsverteringskanaal waren gegaan of waren verloren tijdens het dorsen van rijpe aren van wilde grassen.

Langzaam ontstond een bewustwording bij de mens, dat hij zelf invloed kon uitoefenen op zijn oogst. Geleidelijk ging ook hij zelf voedsel produceren, omdat, als hij niet zaaide, hij de soort uit zou roeien. Hij leerde zaaigoed en pootgoed te oogsten, te bewaren en

te zaaien of te poten. Hij ontdekte dat het zaad beter kiemt en opkomt, wanneer de grond eromheen min of meer vrij is van andere begroeiing.

Gewassen werden verbeterd doordat de mens bewust of halfbewust teeltmaatregelen nam. Hij ging planten met betere eigenschappen bevoordelen, omdat hij ontdekte dat dit de oogst ten goede kwam. Hij leerde zijn zaaizaad te selekteren voor het volgende jaar. Hij koos de grootste korrels uit; uit de grootste aren; van aren, die niet in stukken braken na de oogst; van de stevigste halmen met het stevigste stro. De korrels, die aan de hoogste voorwaarden voldeden, werden het liefst als zaaigoed overgehouden.

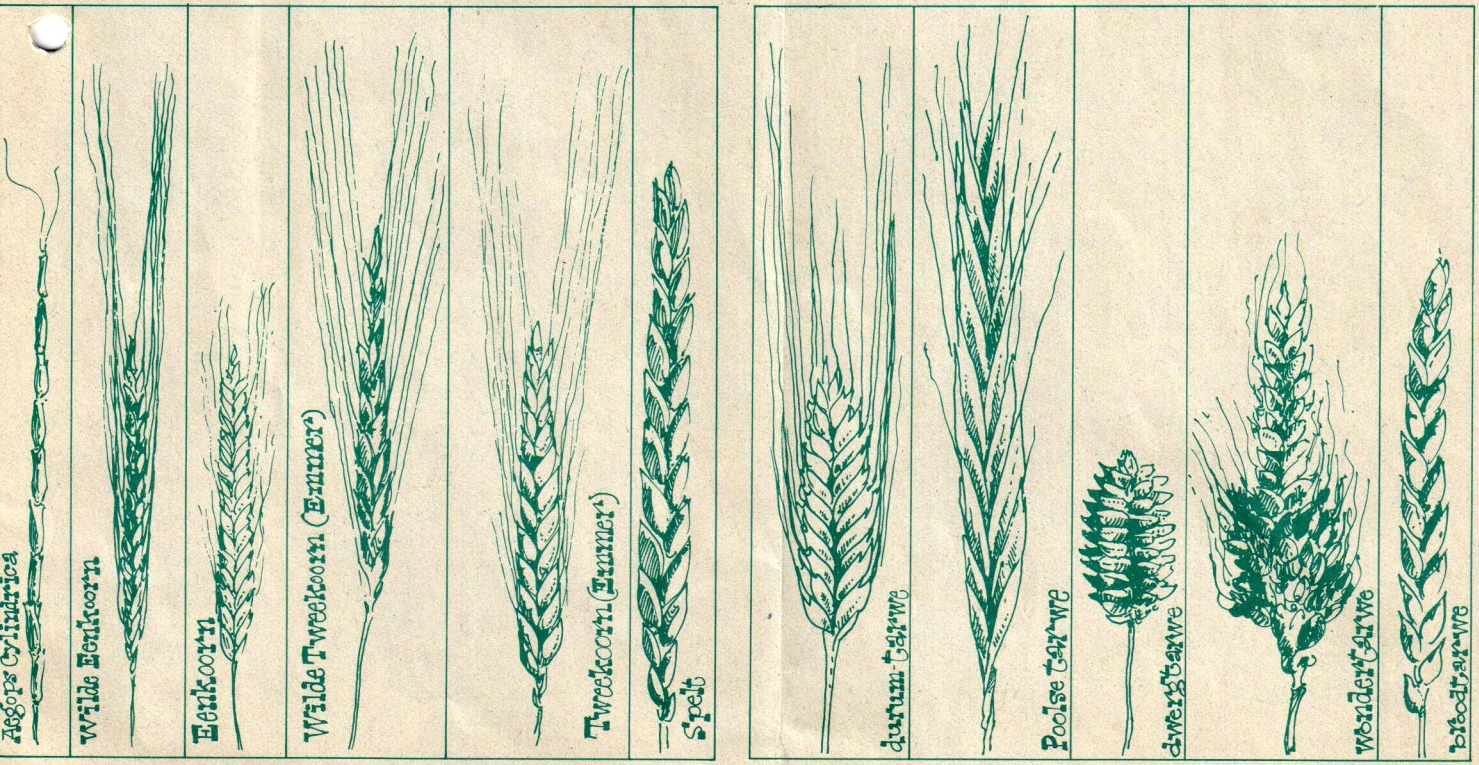
De wilde plant, het wilde tarweras, werd hierdoor gecultiveerd. De mens heeft dan een vorm van veredeling toegepast. We noemen dit: de plant is gedomesticeerd (= aan huis gebonden). Ongeveer 10.000 jaar geleden is geleidelijk aan de landbouw ontstaan en zijn wilde planten gedomesticeerd tot cultuurplanten. Men heeft uit archeologische vondsten kunnen vaststellen, dat dit ontstaansproces zich afspeelde in het Nabije Oosten, wat nu Lybië en Israël heet.

Van wilde tarwe tot onze broodtarwe

Van wilde tarwesorten was **de wilde eenkoorn** (*Triticum boeoticum*) een soort, die in grote delen van Europa voorkwam. Deze werd gedomesticeerd door vroege landbouwvolken tot **de eenkoorn** (*Triticum monococcum*). Wilde eenkoorn komt nu nog op de Balkan voor, in Syrië en in Palestina. De eenkoorn, die nu nog in Spanje en Marokko in bergstreken voorkomt is veel verbouwd in heel Europa. Als volledig gewas (vondst in Troje, 2300 jaar v. Chr.), maar ook als bijmengsel samen met haver en gerst. In de ijzertijd verdwijnt de eenkoorn, hoewel uit de graanvondst te Wageningen in 1980 blijkt dat 200 v. Chr. nog wel eenkoorn werd verbouwd (zie inleiding). Een andere wilde tarwe is **de wilde tweekoorn of wilde emmer** (*Triticum dicoccoides*). Hiervan is weer een aantal vormen in Palestina en Syrië te vinden. Er zijn geleerden die beweren, dat uit een kruising van eenkoorn en de wilde grassoort (*Aegilops speltaoides*) de wil-

de emmer (tweekoorn) ontstaan zou zijn. Bijzonder van wilde emmer is, dat de aarspil zeer broos is en snel breekt. De cultuurvorm **tweekoorn of emmer** (*Triticum dicoccum*) heeft grotere korrels en een taaie aarspil; is dus veel beter te oogsten. De oudste sporen van emmer als cultuurgewas komen uit 5600-4500 v. Chr. bij de opgravingen van Qualat Jarmo aan de Tigris. Vanaf 4000 v. Chr. wordt de emmer veel aangetroffen bij de oude beschavingen van Mesopotamië en Egypte. Op wanden in de Egyptische graven is de emmer duidelijk herkenbaar afgebeeld en zijn grote hoeveelheden als grafgiften gevonden. Emmer was het belangrijkste broodgraan van het Nabije Oosten. Na 4000 v. Chr. wordt emmer ook naar Midden- en West-Europa verspreid gedurende het Neolithicum en de Bronstijd. In de ijzertijd wordt het steeds minder en komt ook spelt naar voren. De Romeinen kenden ook al andere tarwe. Waarschijnlijk soorten ontstaan uit de tweekoorn of emmer spontaan gekruist met de wilde grassoort *Aegilops Squarrosa*. Emmer komt evenals de eenkoorn en de spelt alleen nog voor in afgelegen bergstreken van Z.-Europa en Z.W. Azië, waar in de dalen het klimaat ruw is en de bodem te onvruchtbaar voor broodtarwerassen. Wat wordt geoogst is merendeels bestemd voor veevoer. **Spelt of dinkel**: Deze tarwe is voortgekomen uit kruisingen tussen emmer en *Triticum compactum* en de wilde gras *Aegilops cilindrica*. Bijzonder is, dat bij spelt, dat een brosse aar heeft, bij het

dorsen het kaf makkelijk om de korrel blijft. Spelt wordt vanaf de Bronstijd in M. en W.-Europa gevonden. De Romeinen kenden de spelt ook. Nu wordt spelt nog op kleine schaal verbouwd in Rusland, Z.-Europa, Perzië en N.-Afrika. In de Ardennen wordt nu nog 200-400 ha verbouwd. Tot ± 1930 ook in de Betuwe. Spelt heeft een zeer aparte tarwesmaak en degenen die er brood van aten kunnen dit beamen. **Glastarwe of durumtarwe**: Deze glazig uitzienende korrels komen als gewas al in het oude Egypte voor. Het wordt verbouwd om zijn tarweeiwit, dat geschikt is om spaghetti, vermicelli en macaroni van te bereiden. Durumtarwe, die hier wordt verbouwd, is onder invloed van ons zeeklimaat niet glazig, zoals in een landklimaat, maar mat en niet doorzichtig. **Poolse tarwe** (*Triticum turgidum*) kwam als cultuurgewas voor in Mesopotamië. Thans vindt men het nog op enkele plaatsen in Z.-Europa. De aren zijn groot en grof en hebben kafaalden. Het wereld tarwe-areaal bestaat voor verreweg het merendeel uit zgn. **gewone tarwe** (*Triticum Aestivum*). Vermoedelijk zijn deze rassen ontstaan uit kruisingen tussen een tweekoornsoort en een wilde gras *Aegilops cilindrica*. De oudste vorm, waarvan zaden zijn gevonden in het Midden-Oosten en Egypte, waar hij ook nu nog wordt verbouwd, is de **dwergtarwe** (*Triticum compactum*). Ook een bijzondere soort van deze gewone tarwe is de **Wondertarwe** (*Triticum mirabile*). Deze tarwe heeft duidelijk vertakte aren en ziet er nogal

woest uit. Deze tarwe werd ook als gift met de doden meegegeven in de pyramiden in Egypte. De Bedoeïne-gidsen verkochten enige jaren geleden eens handjes van dit graan aan toeristen. Thuis gekomen bleek het 4000 jaar oude graan nog kiemkrachtig te zijn!! Dit verhaal heeft jaren de ronde gedaan. Het graan uit de pyramiden zou nog steeds kiemkracht hebben! Wat bleek later? Er kwamen zoveel toeristen, dat het oude graan al spoedig op was. (Dit bezat heus geen kiemkracht meer). De gidsen vulden de voorraad elke dag uit de eigen graanpot bij en beduvelen zo elke dag weer vele argeloze toeristen.

Als cultuurgewas mogen we de gewone tarwe niet eerder stellen dan de ijzertijd. Waarschijnlijk horen de rassen Siligo en Robus van de Romeinen ook tot die gewone tarwe. Momenteel wordt Triticum Aestivum als winter- en zomertarwe in de meeste graanverbouwende landen geteeld.

Hans Dobbe

Literatuur:

- "Gewassenkennis als onderdeel v.h. Practicum Akkerbouwgewassen" Vakgroep Landbouwplantenteelt en graslandcultuur. Wageningen 1980.
- "Wilde planten en oude rassen" A.C. Zeven. Uit Natuur en Techniek nr. 11 1978, blz. 750-769.
- "Onze cultuurgewassen in het verleden" ir. P.G. Meyers, Zwolle, 1962.

Heffing op alle tarweprodukten

Van het Produktschap voor Granen, Zaden en Peulvruchten is bericht gekomen, dat de zg. Verordening Herstructurering Broodbakkerij is aangevuld met een achtste lid dat luidt: "Voor de toepassing van deze verordening worden onder meel en / of bloem van tarwe mede verstaan alle andere produkten van tarwe, welke kunnen worden gebruikt bij het bereiden van brood."

Dat betekent, dat bijv. ook gebroken en geplette tarwe vallen onder de heffing van 2 gulden 20 per 100 kilo, als deze produkten voor de broodbereiding worden gebruikt. De aanpassing was nodig geworden door de veranderingen in het consumptiepatroon waarin tegenwoordig heel wat meer dan alleen bloem en meel een plaats hebben gevonden.

VAN HAVER TOT GORT

Uitgave van de Stichting Ambachtelijk Korenmolenaarsgilde, Postbus 3086, 3101 EB SCHIEDAM.

Giro 36 102 63 t.n.v. de Penningmeester Stichting Amb. Korenmolenaarsgilde, Landpoortstraat 9, Ravenstein.

Te Hooi & Te Gras

Op de Zuidmolen in Groesbeek is zoon Piet van molenaar Jochijms druk doende zelf het voegwerk aan de molenromp te vernieuwen. In een stalen kooi hangt hij dagelijks aan een Westontakel en gaat met groot geduld rond de molen.

De molenaar is op "De Vrijheid" in Schiedam geweest en heeft er de windpeluw vervangen en een nieuwe korte spruit aangebracht. De oude spruit, van eikehout, heeft plaats gemaakt voor eentje van tropisch billinga (of opepe) hout.

De vroegere windpeluw, toegeschreven aan Pot uit Kinderdijk en van ijzer gemaakt in een geklonken konstruktie, was doorgeroest. Nu is-ie van staal met een gelaste dooskonstruktie.

Het is een indrukwekkend molenaarskarwei geworden met veel stut- en stempelwerk. De kraan was ook niet een van het allerkleinste soort.....

Overleg met 'Hollandsche Molen'

Halverwege de maand juni is in Groesbeek overleg geweest tussen de Vereniging "De Hollandsche Molen" en het Amb. Korenmolenaarsgilde. Het was voor de eerste keer in ons bestaan, dat er op zulk niveau gepraat werd. Namens De Hollandsche Molen namen aan het gesprek deel de voorzitter de heer Van der Waal en de technisch-adviseur de heer De Koning. Voor de korenmolenaars zaten aan tafel de heren

In Epen op de Volmolen is een nieuwe houten voorraadsilo gezet.

De eigen molen van molenaar Adriaens - "De Hoop" in Swarthoek bij Weert - is van beltmolen "bevorderd" tot galerijmolen. De achtkante molenromp is eventjes opgetild, de onderbouw vier meter hogerop gemetseld, en vervolgens zijn romp en kap weer op hun plaats gezet. Adriaens loopt met plannen rond om zijn molen, wanneer de restauratie voltooid zal zijn, in bedrijf te brengen.

In Koudekerke op Walcheren kreeg de molen "De Lelie" eind mei zijn nieuwe kap. Bij de plaatsing van het bovenwiel was gebleken dat de as - afkomstig van de afgebrande molen van Arnehuizen - niet meer te gebruiken viel. Nu staat het bijna wel vast, dat er een nieuwe ijzeren as gegoten zal worden.

6 oktober: FEEST!

Er is feest op komst. De viering van het vijfjarige bestaan van het Amb. Korenmolenaarsgilde kunt u alvast in uw boekje noteren voor de zesde oktober a.s. Juiste plaats is nog niet bekend, maar het wordt óf de molen van Utrecht, of die van Wageningen, óf die van Schiedam. Hoogtepunt van de dag zal ongetwijfeld worden het examen dat drie of vier jonge molenaars tenoverstaan van een paar oude vakgenoten zullen afleggen om daarna meester-molenaar te zijn. De eerstelingen van de nieuwe oogst!

Jochijms, Onvlee en Batenburg.

Resultaat van de ontmoeting zal zijn, dat de bestuurlijke kontakten vanaf nu zullen worden verstevigd. In beider besturen komt een afvaardiging van de andere organisatie.

Gesproken is over de mogelijkheid fondsen aan te boren voor het verwerven van subsidies. Ook zijn de kansen bekeken voor de aanpak van het windbellemmeringsprobleem.